

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v sredo 22. aprila 1857.

Kaj je storiti, da dobiš povračilo, ako si pri kupu ali menji živine prekanjen bil?

Navadno je misliti, da tisti, ki kupi ali premenja kako živinčce, hoče imeti zdravo žival, toraj mora uni, ki je prodal ali zamenjal, dober biti za to, da je živinčce zdravo. Dostikrat ni kmalo poznati, ali je blago zdravega telesa ali ne; toraj postava določuje: kadaj se ima že samo na sebi predumeti, ali je živinčce zdravo oddano ali bolno, ali ima poprejšni posestnik za to dober stati, ali ne. Sploh cesarske velike postavne bukve, ki jim pravdniki pravijo „Občni deržavlanski zakonik“, vелеvajo sledeče:

„Če kako živinčce v štiri in dvajsetih urah po prevzetji zbolí ali pogine, se domneva (misliti more), da je že pred prevzetjem bolno bilo.“

Ta postava, ki stoji v 924. paragrafu, nam kaže, da vsak, ki komu proti plačilu, naj bo kakorkoli, živinčce prepusti, mora nar manj 24 ur zato dober stati, in da mora prejemnika brez škode deržati, ako živinčce v 24 urah zbolí ali pogine, naj bo v kateri bolezni notrajni koli hoče, in prodajavec dokazati ne more, da je prejemnik živino pokazil.

Kaj pa, ako bolezen ali smert pozneje pride?

Potem, pravi paragraf 925, se je različno ravnati po različnih boleznih in plemenih žival. — Da je živinčce že pred prevzetjem bolno bilo se misli:

1. če se v 8 dnéh pri prešičih ikre, pri ovcah pa koze (osepnice) ali garje (lišaji); ali če pri ovcah v 2 mescih se metljaji na pljučah ali na jetrah zapazijo;

2. ako se pri goveji živini v 30 dnéh po prevzetji pojatnica ali tako imenovani francozi najdejo;

3. ako se pri konjih in tovrni živini v 15 dnéh po prevzetji kužna smolika ali smerkelj, kakor tudi naduha, ali, ako v 30 dnevih se tiščavka, červivnost, termoglavnost, jasna slepota ali mesečna slepota razodene.

Da mora tisti, ki živinčce oddá, porok biti za škodo pri teh boleznih presét, ovác, goved, kónj, oslov, múl in mezgov v rečenem času, vsak vé. Sploh imenujejo te bolezni cesarske pogreške (ponemčeno: falarje ali tadle). To pa ni občno znano, kako ima človek, ki je s takim živinčetom oškodovan ali goljufan, pravico in odškodvanje iskati. Naj bo okanjencu (goljufanemu) ta spisec naš nekoliko v pomoč.

Paragraf 926 imenovanega zakonika vелеva, da se prave domneve zastran bolezni živinčeta prejemnik le takrat poslužiti more, če temu, ki ga je prodal, ali ki za-nj dober stoji, zapazeno napako (hibo) precí poroči, ali kadar je tisti nepričujoč, okrajni (kantonski) sodníi, ali pa zvedenim možem naznani, in ga ogledati dá.

Če toraj od koga dobiš živinčce s cesarsko napako, in je on blizo, mora tvoja perva pot biti do njega. Zakaj? Za to, da ti tvoj sprednik ne more tajiti, da ti je bolno žival dal, — drugič, da zna blagu še bolezin odpraviti, ako je mogoče, in tretjič za to, da tudi on ne zamudi pravice zoper unega iskati, od ktere ga je on pred žival prevzel.

Zapazeno napako moraš pa svojemu spredniku precí naznani, to se pravi, brez nepotrebne odlaganja, *) da se čas dobrostojnosti po §. §. 924 in 925 ne zamudi. Da se ti ne bo nobene tožbe ali zvijače bati, k svojemu spredniku seboj vzemi dva poštena in pametna moža za priče. Ako tistega, od ktere ga si živinčce prevzel takrat, ko se ti škoda razodene, zraven ni, in hitro do njega ne moreš, moraš prigodek naznani cesarski sodníi tistega okraja (kantona), v ktere si napako zapazil, ali sploh nar bližji krajni sodníi, in moraš živinčce ogledati dati. Vsaka cesarska okrajna sodnija (pecirkova sodnija) bo precí zaslišala tvojo prošnjo, bo poslala povelje dvema zvedenima možema, da imata priti živino, ali, če je poginila, merho pregledat, in tvojemu spredniku, da naj zraven pride. Ako se zvedena moža v svojem mnenji zastran prigodka zediniti ne moreta, bo sodnija še tretjega zvedenca privabila. Zvedeni možje bojo svoj izrek zapisali ali v protokol zapisati dali; ta spisec ti bo v roke dan, in ž njim moreš potem odškodvanje iskati pri unem, ki ti ima dober stati za živinčce. —

Vsakemu, ki je v taki pravdi zapopaden, je oblast dara, zvedenega moža, ki ga je sodnik poklical, ovreči, ako mu kak zadržek skazati more. Posebno ne more biti za zvedenca nihče, ki za pričo dober ni, postavimo, sorodnik (žlahtnik) ali hlapec tvoj ali tvojega nasprotnika ali človek, ki bi pri prepiru dobiček ali škodo imeti utegnil. Ako se nasprotnika v volitvi zvedenih mož zediniti ne moreta, sodnik sam postavi zvedence. Občno so pripravi zvedenci samo taki, ki po svojem navadnem opravi in po svoji učenosti tisto reč razumeti morejo, o kteri imajo razsodbo storiti. Veljavni zvedenci v boleznih živinskih so toraj samo izučeni živinozdravniki, in, ako teh manjka, izučeni zdravniki sploh. Take bo sodnija volila. — Kader zvedenci živinčce ali merho ogledujejo, je privoljeno tebi in tvojemu nasprotniku, jim povedati, kar sta vi dva zapazila, in kar se vama opomina vredno zdí.

Se zná pa prigoditi, da ti v kakem kraju, dalječ od sodnije živinčce nanagloma pogine ali nevarno zbolí, tako da ni več moč o pravem času do sodnije priti. V taki sili ti postava privoli, zvedene može na ogled klicati brez sodnika, toda morata biti najmanj dva zvedenca. Z enim samim si v pravdi ne boš pomagal, ako imaš skušenega nasprotnika; umenje ali pričevanje enega zvedenega moža, naj je še toliko učen in číslan, naj bi tudi v cesarski službi bil, ti samo na sebi tvoje pravice rešilo ne bo. —

Kaj pa je opravilo zvedencov?

To se razvidi iz dvojnega namena, ki se ima z ogledom doseči:

1. dokaz, da je živinčce, ki zbolí ali pogine, ravno tisto, ki si ga prevzel od svojega sprednika, da ti toraj ta ne more utajiti, da je živinčce drugo od njegovega;

2. dokaz, da je živinčce po postavnih domnévah napako že pred na sebi imelo, preden je v tvoje roke prišlo, da se ti toraj ne more reči, da si škode sam kriv.

V dosego 1. namena je potrebno, živinčce ali merho od

*) §. 904. obč. derž. zak.

vseh strani in po vseh znamenjih prav natanko popisati, spol, starost, velikost, mero, barvo, opravo, ki jo na sebi ima, razumno zapisati. Da se vse to terdnije dokaže, je dobro še dve drugi priči zraven vzeti.

Drugi namen pa zahteva, da se ogled o pravem, postavnem času zgodi, kakor sem že rekel, in da zvedenci bolezen živinčeta po tistih znamenjih razločno opišejo, po katerih se pozná, da je zbolelo ali poginilo za cesarsko napako, ne pa za kako drugo boleznijo, za katero nihče dober stati nima, kakor postavimo, za garje pri govedih ali konjih, za napačno hojo živinčeta itd. le tisti dober stoji, ki je določno zagotovil, da je živina vseh pogreškov prosta; *) dobrostojnost za cesarske napake pa na vsako vižo veljá, naj se je prejšni posestnik z besedo zavezal dober stati ali pa tudi ne; cesarska postava te sama po sebi varuje. Zvedeni možje naj svoj razsodek zapišejo in podpišejo, in to spričevalo tebi dajo, da ti bo služilo v pravni dokazek.

Kdor v taci priložnostih umno po postavi ravná, lahko bo pripravil svojega sprednika, da mu bo to povernil, kar je za živinčce dal, in vse stroške plačal, ali z lepo, ali s tožbo. Ako pa prejemnik te previdnosti zanemari, je njegova dolžnost, še le po drugih potih dokazati, da je živinčce že pred sklepom pogodbe napako na sebi imelo. **) Tako dokazovanje je vselej težavno, dostikrat pa nemogoče.

Potrebno se mi je zdelo, slovenskim gospodarjem in živinskim trgovcem to pisati, ker sem že mnogokrat vidil, da si mož, ki je pri živini goljufan bil, pomagati ni mogel, ter je škodo terpel. Ni dosti, ako si pokvarjeno žival dobil, da tečeš k temu, ki ti jo je dal, nad njim razsajaš in mu žugaš; ni dosti, da živinčce pelješ k živinskemu zdravniku, ali celó h konjedercu! in od njega neseš pisano spričo ali atestat. Natanko se moraš deržati postav; če ne, te utegne sprednik tvoj, naj je še tak slepar, s tim lahko zavrniti, in sebi goljufivi debiček tudi v pravdi zagotoviti, da tají, da je taista žival, ki ti jo je dal, pokvarjena, ali da pravi, da pred ni bila pokvarjena, preden si jo ti prevzel. Pravdnik.

Gospodarske skušnje.

(Jesenovo perje za živinsko klajo.) Knez Švarcenberg naznanja, da je jesenovo perje dobro za živinsko klajo, če se nasoljeno nekoliko časa v kakem sôdu ali kadi ležati pustí.

Imenovani knez je dal na svojem vertu na Dunaji (am Rennweg) sred oktobra pretečenega leta okoli 50 funtov jesenovega perja nabrati, in v sôd po skladih naložiti, tako namrêč, da je na sklad perja prišel sklad kamnéne soli, od zgoraj je perje z dilicami pokril in s kamenjem obložil, ravno tako kakor se po navadi z zeljem ravná. (Solí se je porabilo 5 funtov, ki je bila po 5 kr.).

Perje se je pustilo do mesca sušca t. l. v sôdu, potem se je jelo živini pokladati. Polovica perja se je z reženo slamo in rezanco mešala in kravam pokladala, ktere so posebno po perji kaj rade segale; druga polovica se jim je pa čisto sama, nepomešana dajala. Krave so golo perje še veliko raji žerle kakor pomešano, in še celó tisto, ki jim je z jasel na tla padlo, so z veliko slastjo poberale in jedle, da je bilo veselje. Iz tega se očitno previdi, da je omenjeno perje živini tudi dobra kerma. — Da pa pride ta živinska klaja s soljo vred precej draga, je res, toda ni misliti, da bi se mogla enaka mera soli zato jemati. Kdor perje tudi slabeje soli, bo menda ravno tako dobro opravil. — Misliti je, da bo marsikter kmetovavec poskusil po oznanjeni skušnji svojo živino z jesenovim perjem kermati, da bo zvedil, po kateri naj nižji ceni more jesenovo perje soliti, da mu bo naj več verglo.

(Ali murve cepiti ali ne.) Pravdo to razsodijo sledeče skušnje: Perje necepljenih drevés se židnim červicem veliko bolj prileže, kakor pa cepljenih, zato ker se iz njih menj mokrote naserkajo.

Ker pa divje ali necepljene murve preveč sadja rodijo, ktere červi ne vživajo, pa menj perja imajo, kakor cepljene, zato pa tudi po taci deželah, kjer se bolj z židorejo pečajo, murve večidel ravno tako cepijo, kakor je pri sadnih drevesih navadno. Cepljene drevesa tudi skorej tretji del več perja dajo kakor necepljene.

(Naj boljši čas verbove in jagnjedove veje in šibine saditi) je takrat, kader začno poganjati, dokler pa še perja nimajo. Sadé se tako globoko, da več očes pod zemljo pride, ker se ravno iz očes korenine izcimijo. Zato se očesa na šibinah in vejah, ki so za sadbo namenjene, ne smejo poškodovati, ampak se morajo poprej luknje s kakim količem napraviti, v ktere se šibine in veje skerbno utikujejo in z zemljo zasujejo.

Etimologične drabtnice.

Ne vroki, pa tudi ne virooki, ampak uroki.

Kakor sem že omenil, ne verujejo samo ljudi dnešnjega sveta, temoč tudi verovali so ljudi starega sveta, da človek človeka lahko po samem pogledu zabaja. K že omenjenim izrazom še pristavim talijanski: *gettare gli sguardi*, neapolitanski *jettatura*, fascino dei *malvagi occhi*, in grški *βασκανειν*, fascinare.

Jaz sem se te vere spomnil iz svoje detinske dobe, kjer so mati rekli, da, kader me je glava bolela, imam „vüroke“.

Ko je gosp. Križnogorski to vero omenil in bolezen imenoval vrok, vroki, nisem mogel zapopasti, kako je mogoča narečna oblika vürok, in mislil sem na sansk. *virubakša* „fortes oculos habens“ starkäugig. Vendar hitro se spomnim, da Slovenci tudi imajo vero, da lahko se mlado dete zabaja, ako se mu kaj lepega reče, ako se pohvali. Ruska pesternja ven pljune, kadar kdo njeno dete hvali, pa ne pristavi: Bog je obvaruj!

Od tega pljuvanja „expuere, despuere, adspuere, inspuiere“ pri hvalenji se more obširniše pri Pliniji brati (Hist. nat. 28, 4.), tudi Virgil piše (Eclog 7, 27.), da hvala škoduje itd. Toraj uroki, od u — rek, beschreien, berufen, besagen, kakor porok, od porek itd.

Glagol urek je iz prepozicije *u* in pa rek česk. *užknouti*, zato v dialektih slovansk. *urok*, *uroci*, v štirskoslovenskih narečjih *ürok*, *vürok* (kraj Šavnice in Pesnice), *urki* (na Pohorskem), slov. causal. *určiti*; in ker je glas (Ton) po ektlipsi glasnika *o* v besedah: *urok* — *vrok* — *urk* na prepozicijski padel, je tedaj prešlo po zapadnoštirskem narečju *vü* — s prosteso glasnika *v*, kakor postavimo, v besedi *ura*, pri nas: *vüra*.

Popravšemu svojo zmoto mi pa tudi častito vredništvo zamerilo ne bode, ako povém, da „vrok“ iz „vroč“ nikdar ni mogoče izpeljevati, bilo bi tudi zoper gramatične pravila.

Vroč ima thema vroniti iz vrem „fervere“, in je particip. praes. act., kakor: *fervens* — *ferventis*. Končni *ti* se je umehčil v *č*, on pa skerčil v *ó* — zato bi dobro bilo, da bi čerko *č* sopet rabili in bi ž njo besede pisali, v kterih je *č* iz *ti*, *tj*, nastalo. Davorin Terstenjak.

*) V znanstvenih pretresih ne more menda nikoli biti nobene zmere pri možéh, kterim je resnica najvišje pravilo. Memogrede le to omenimo, da nismo terdili, da se more „vrok“ izpeljevati iz „vroč“, ampak to, da „vrok“, „vročen“ in „vroč“ bi utegnili edino korenino imeti. Vred.

*) §. 928 obč. derž. zak.

**) §. 927 obč. derž. zak.